

ALTIN ŞEHİR ÜSKÜDAR KİTABI

Sinan Yılmaz

ÖTÜKEN

SİNAN YILMAZ; 1976 yılında Samsun'da doğdu. İlkokul, ortaokul ve lise öğrenimini bu şehirde tamamladı. 1999 yılında Marmara Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümünden mezun oldu. Aynı yıl başladığı öğretmenlik hayatını, Üsküdar ilçesinde sürdürmektedir. Çeşitli dergilerde, özellikle şehir tarihi ve kültürü ile ilgili yazıları yayınlanmıştır.

İÇİNDEKİLER

Önsöz	15
Altın Şehir Üsküdar	19

1

ALTIN ŞEHRİN KALBI AZİZ MAHMUD HÜDAYİ HAZRETLERİ

Hazreti Pir	24
Külliyeye	33

2

ERKEN BAŞLAYAN EZANLAR ÜSKÜDAR MEYDANI

III. Ahmed Çeşmesi	52
Mihrimah Sultan Külliyesi	58
Gülnuş Emetullah Sultan (Yeni Valide) Külliyesi	69

3

BUSELERİN EN MASUMU ŞEMŞİ PAŞA

Şemsi Paşa Külliyesi	89
Şerefabad	97
Rum Mehmet Paşa Camii	104

4

EN GİZEMLİ MEZARLIĞA YOLCULUK SELMAN-I PAK CADDESİ

Selman-ı Pak Caddesi	110
Bülbülderesi	117

5

ÜSKÜDAR'DAKİ AYASOFYA HAKİMİYET-İ MİLLİYE CADDESİ

Gülfem Hatun ve Çevresi	122
Büyük Hamam ve Çevresi	133

6
EN GÜZEL ROTA
DOĞANCILAR CADDESİ

Doğancılar Caddesi	141
İmrahor.....	153
Ayazma	162

7
EN GÜZEL PENCERE
SALACAK

Salacak Meydanı	177
Salacak Sahili.....	182

8
BİTMEYEN RÜYA
KIZKULESİ

Sembol Yapı.....	192
Geçmiş ve Efsaneleri	194
Fetihten Sonra Kızkulesi	201
Şiirlerde Kızkulesi	206

9
SAKLI ÇEŞMELER DİYARI
İHSANİYE

Bir İhsan-ı Şahane	213
İskele Sokağı.....	231

10
SEMTLERİN SUZİDİARASI
SELİMİYE

Çiçekçi	239
Harem.....	255
Nefs-i Selimiye	263

11
HÜZÜNLÜ AYRILIKLAR
HAYDARPAŞA

Tıbbiye Caddesi.....	294
Haydarpaşa Garı ve Çevresi.....	313
İbrahim Ağa.....	324

12
SONSUZLUĞUN EŞİĞİ
KARACAAHMET

Rabıta-i Mevt.....	335
Karacaahmet'in Misafirleri	341
Karacaahmet Türbesi ve Çevresi	380

13
MENZİLE GİDEN YOKUŞ
İNADİYE

İnadiye Meydanı	428
Gündoğumu Caddesi.....	436

14
KEFÇE DEDENİN KAZANI
AHMEDİYE

Ahmediye Külliyesi	448
Ahmediye Meydanı.....	456

15
EN ESKİ İNİŞ PİSTİ
DOĞANCILAR

Karşı Yakadan Üsküdar	473
Doğancılar Meydanı	481

16
KEBİKEÇ'E DOKUNMAK
ATLAMATAŞI/ 512

17
YOKUŞTA BİR GÜLİSTAN
SELAMSIZ

Toygartepe	527
Selamsız.....	539

18
EN 'KOCA' MÜHÜR
VALİDE ATİK

Çavuşdere.....	552
Mimar Sinan ve Atik Valide.....	564

19
BİR ELMANIN İKİ YARISI
ZEYNEP KAMİL

Tabaklar	589
Zeynep Kamil Hastanesi ve Çevresi	601

20
GÜL KOKAN HAZİRELER
MURAT REİS

Kartal Baba	621
Çavuşbaşı	633

21
MAVİ BAHAR
BAĞLARBAŞI

Bağlarbaşı	644
Çinili Külliyesi	650
Yeni Mahalle	666
Arabesk Köşk	675

22
MAHZUN MİNBERLER
ALTUNİZEDE

İsmail Zühdü Paşa Ve Semtin Adı	686
Valide Bağı	694
Millet Bahçesi	703

23
EN HEYBETLİ BAKIŞ
ÇAMLICA

Kısıklı	712
Subaşı	728
Çamlıca Tepesi	739

24
EN GÜZEL ÇİLE
KÜÇÜK ÇAMLICA

Suphi Paşa Korusu	750
Çilehane	757
Acıbadem	766
Bulgurlu	773
Libadiye	779

25

KANATLANAN BESTE
İCADIYE/788

26

KURTULUŞ SAVAŞI'NIN İZLERİ
SULTANTEPE

Özbekler (Hacı Hoca) Tekkesi.....	799
Sultantepe	813

27

EN GÜZEL BAHAR
PAŞALIMANI

Paşalimanı Caddesi.....	829
Fethi Paşa	845

28

İYİ KOMŞULAR BELDESİ
KUZGUNCUK

Hoşgörü Senti.....	862
Yalılar.....	866
İcadiye Caddesi.....	869
Nakkaş Baba	877

29

ZARIFLERİN SEMTİ
BEYLERBEYİ

İstavroz Bahçesi.....	899
Beylerbeyi Sarayı	908
Yalıboyu Caddesi	923
Yalılar.....	940
Küplüce	949
Burhaniye	963

30

ÇINAR GÖLGESİ
ÇENGELKÖY

Havuzbaşı.....	971
Bekar Deresi	979
Yalılar.....	985
Çınaraltı ve Çevresi	1000
Köy İçi	1013

31
BOĞAZ'DAKİ ZÜMRÜT
VANİKÖY

Kuleli Bahçe.....	1025
Vaniköy Kıyıları	1035

32
EN GÜZEL KÖY
KANDİLLİ

Suya Yansıyan Işık.....	1050
İskele ve Çevresi	1053
Yalılar.....	1060
Köy İçi	1080
Küçüksu.....	1093

*Anneme, Ellerine;
Babama, Alin Terine...*

ÖNSÖZ

MEHMET KAPLAN, “Bir şehrin tetkiki, bize bir milletin tarihini öğretir,” der. Bize tarihimizi öğreten bu şehirler, büyük meydanlardaki abide yapılarından en tenha köşelerde hatırlanmayı bekleyen mütevazı eserlerine, bir mezar taşını sanat eserine dönüştüren bezemelerinden sebilleri üzerinde parıldayan pirinç şebekelerine, kitlelere yol gösteren rehber insanların kütüphane raflarını şenlendiren kitaplarına kadar, bazen başka şehirlerle benzer, bazen de tamamen kendine özgü sözler fıslıdır. Bu fıslıtının bir haykırış halini aldığı şehir ise, hiç şüphesiz İstanbul’dur. Bunun içindir ki, son yıllarda tarihe duyulan ilginin artmasına paralel olarak, konusu İstanbul olan çok sayıda kitap yazılmış ve halen de yazılmaktadır. Ancak, bu noktada ortaya önemli bir problem çıkmış ve birbirini tekrar eden kitapların sayısı bir hayli artmıştır. Bundan dolayı son dönemde, İstanbul’un tamamını değil de bir bölümünü ya da sadece bir yapısını anlatan eserler ortaya koyma arayışı hız kazanmış durumdadır. Bu arayış, Üsküdar’ı anlatmaya gayret eden bu kitabın vücut bulmasının da, önemli vesilelerinden biri olmuştur.

Üsküdar, bugüne dek birçok kitabın konusu olmuş bir asude beldedir. Bu kitaplar, Üsküdar’ın mazisinde gizlenen pek çok güzellik sebebiyle, genelde hatıra türünde kaleme alınmıştır. Başta Ahmed Yüksel Özemre ve Besim Çeçener olmak üzere, pek çok değerli isim, yazdıkları ile geçmişi bugüne taşımıştır. Mehmet Solmaz ve Hüseyin Suat Erginer gibi isimler ise, iyi niyetli pek çok çalışmanın altına imza atarak, önemli bir boşluğu doldurma gayreti içinde olmuşlardır. Bununla birlikte, konu Üsküdar’ın tarihi olunca, en başta iki eser özellikle zikredilmelidir. Bunlardan ilki, İbrahim Hakkı Konyalı tarafından kaleme alınan ve 1976 senesinde yayınlanan iki ciltlik *Abideleri ve Kitabeleri ile Üsküdar Tarihi* isimli çalışma, bir diğeri ise, Mehmet Nermi Haskan’ın 2001 yılında yayınlanan üç ciltlik *Yüzyıllar Boyunca Üsküdar* isimli kitabıdır.

Bu kitabın hazırlanmasında İbnülemin Mahmud Kemal, Haluk Şehsuvaroğlu, Samiha Ayverdi, Münevver Ayaşlı, Niyazi Ahmet Banoğlu, Ahmed Yüksel Özemre, Semavi Eyice, Uğur Derman, Dursun Gürlek gibi çok önemli şahsiyetlerin muhtelif eserlerinden istifade edildi. Bazen de şiir dünyasının kapıları çalındı ve Yahya Kemal, Mehmet Akif, Necip Fazıl, Ziya Osman Saba, Arif Nihat Asya ve Sezai Karakoç gibi şairlerin mısraları, pek çok sayfaya misafir edildi. Üsküdar Meydanı anlatılırken Ahmet Hamdi Tanpınar, Özbekler Tekkesi’nin havası teneffüs edilirken Nezih Uzel, Çamlıca Tepesi’nden şehre bakarken Abdülhak Şinasi

Hisar, Karacaahmet'in mezar taşları arasında başka âlemlere dalarken Hasan İzzettin Dinamo, Beylerbeyi'nde iken Mehmed Rebiî Hatemi Baraz ve Ruşen Eşref Ünaydın, Kandilli'de ise Celalettin Atasoy gibi, bazı mekânlarda, özellikle öne çıkan isimler de oldu. Bir zamanlar bu toprakların ağırladığı, Julia Pardoe, Theophile Gauiter, Edmondo de Amicis ve Gerard De Nerval gibi pek çok misafir, bu sefer de kitabımızın sayfaları arasında ağırlandı ve bu ev sahipliğinden, doğrusu, ziyadesiyle istifade edildi.

Başta İstanbul Ansiklopedisi'ndeki yazıları olmak üzere, adeta Evliya Çelebi'den tevârüs eden sıcaık üslubu, yaşadığımız döneme taşımayı en güzel bir biçimde başarmış olan Reşat Ekrem Koçu'dan istifade etmek ise, aynı anda birkaç üniversiteden mezun olmak hissini verecek kadar muhteşemdi. Büyükşehir Belediyesi Kültür A.Ş. Yayınları arasında çıkan *İstanbul'un Yüzleri*, bilgiye hızlı ulaşabilme noktasında sağladığı kolaylık açısından kayıtsız kalmanın mümkün olamayacağı bir kaynaktı ve bu serinin pek çok kitabından da faydalanıldı. Başta, en son sekizincisi düzenlenen ve bir hazine hükmünde olduğunu düşündüğüm "Üsküdar Sempozyumu" bildirimleri olmak üzere, Üsküdar Belediyesi tarafından yayınlanan eserler de, kitabın zenginleşmesine büyük katkılar sağladı. Ancak, bu kitabın ortaya çıkmasında en çok istifade ettiğim isimleri sayarken, en başta İbrahim Hakkı Konyalı ve Mehmet Nermi Haskan'ı zikretmeliyim. Eksik parçaların tamamlanmasından kitabelerin okunmasına kadar pek çok hususta, bu iki isme şükran borçluyum. Hayatta olmalarını, ellerinden öpebilmeyi ve kazandırdıkları için teşekkür edebilmeyi çok isterdim. Makamları âli, kabirleri pür nur olsun.

İbrahim Hakkı Konyalı ve Mehmet Nermi Haskan'ın yazmış olduğu kitaplar, kıymetleri açısından olduğu gibi metot açısından da birbirine benzemektedir. Her iki eserde de, cami, dergâh, mektep, çeşme, hamam gibi üst başlıkların altında, alfabetik sıra ile bir anlatım gerçekleştirilmiştir. Bu kitapta ise, Üsküdar'ın semt semt anlatılması yolu izlenmiştir. Bu anlamda kitap, geniş muhtevalı bir gezi rehberi olarak da kabul edilebilir. Anlatıma ilçenin merkezinden başlanmış, buradan Kadıköy istikametine doğru gidilip tekrar merkeze dönmüş, Çamlıca'ya doğru çıkıldıktan sonra yeniden su kenarına inilmiş ve Boğaz hattındaki semtlerin anlatımı ile kitap tamamlanmıştır. Çalışmanın, diğer eserlerden bir farkı da, başta şiir olmak üzere, edebiyat dünyası ile daha çok temas halinde olma gayreti göstermesidir.

Taha Toros, *Mazi Cenneti* isimli kitabında, İbnülemin Mahmud Kemal İnal ile ilgili güzel bir anekdot anlatır. İbnülemin, Asar-ı İslamiye Müzesi müdürü iken, iki oryantalist ziyarete gelir, müzeyi gezer ve ardından da kendisiyle bir müddet sohbet ederler. Ülkelerine döndüklerinde izlenimlerini aktarırlarken de, "Bu müze pek kıymetli eserlerle doludur. Müdürü İbnülemin Mahmud Kemal Bey'le iki saat görüştükten sonra anladık ki, müdürünün kafası müzeden de kıymetli bir hazinedir," derler. Aynen bunun gibi, Üsküdar çok kıymetli bir

beldedir ve üzerinde, kendisinden de kıymetli pek çok insan yaşamıştır. İşte bu sebeple, “Şerefü'l-mekân bi'l-mekin” gerçeğinden yola çıkarak, adı Üsküdar’la birlikte hatırlanan pek çok dev şahsiyeti de anmaya, onların aziz hatıralarını yad etmeye çalıştık. Bu gayret esnasında gördük ki, Müzehhip Ali Üsküdarî, Üsküdarlı Aşkî, Üsküdarlı Safî, İbrahim Edhem Efendi, Necmeddin Okyay, Mustafa Düzgünman, Ahmed Yüksel Özemre gibi insanları, her ne kadar göçüp gittiler diye ansak da, onlar, birçok yaşayan ölüye mukabil, çok daha fazla bu hayatın içindeler ve olmaya da devam edecekler.

Kitapta çok sayıda görsele de yer verdik. Böylelikle hem daha renkli bir anlatımda bulunmuş, hem de pek çok eserin son vaziyetlerini belgelemiş olduk. Mehmet Nermi Haskan’ın eserini süsleyen görsellerle bu kitabın görsellerinin yan yana getirilmesi de, aradaki 12-13 senelik farkın ne gibi değişiklikleri beraberinde getirdiğini görebilmek açısından faydalı bir mukayese imkânı sunacaktır. Bu vesileyle belirtmeliyiz ki, bazen sevindirici gelişmelere tanıklık etsek de, aradan geçen yıllar, çoğu zaman yıpranma, tahrip olma ve hatta ortadan kalkma gibi olumsuzlukları beraberinde getirmiş gözükmektedir. Bu hususta hepimize çok büyük görevler düştüğü yadsınamaz bir gerçek. Bazen iyi niyetli pek çok çalışmanın olumsuz sonuçları ile karşılaştığımız zamanlar da oldu. Demek ki iyi niyet tek başına yeterli değil. Anladık ki, işin ehline tevdi edilmesi, iyi niyetten çok daha önemli bir meseledir.

Üsküdar’daki değişimin hızı, bazen baş döndürücü boyutlara ulaşabiliyordu. Bu yüzden, elimizden geldiğince, sürekli geçmişe dönüp yazdıklarımızı kontrol ederek gerekli güncellemeleri yapmaya çalıştık. Ancak akıp giden hayatın hızına yetişmek her zaman mümkün olamadı. Performansımızı etkileyen menfi bir husus da, aslında bu kitaptan ziyade, Üsküdar’ın ve biz Üsküdarlıların bir problemi olarak karşımızda durmaktadır. Bazen bir eseri fotoğraflayabilmek için defalarca yanına gittiğimiz halde, her seferinde oradan boynu bükük ayrıldık. Anlayacağınız, bazı fotoğraflarda istenilen kalite düzeyini yakalayamamızın tek sebebi acemilik ya da makinemizin mütevazılığı değildi. Dış etkenler de, çekim performansında belirleyici oldu. Bu durum, en çok da çeşmelerde yaşandı. Ya önü otopark olarak kullanıldığı için eser perdelenmiş, ya yüzeyi ilan panosuna çevrilmiş, ya da teknesi veya hemen ön tarafı çöp koyma alanına dönüştürülmüş, böylelikle düne ait güzellikler, bugüne ait çirkin sütrelerin tecavüzüne maruz kalmıştı. Tarihî bir eser olduğu, üstelik üzerinde kutsal kitabımızdan ayetler yazılı olduğu halde, buraya her türlü çöpün konuyor olmasının bir izahı yoktur. Üsküdar’ın, başta tarihî eserlerimiz olmak üzere bütün güzellikleri, gözbebeğimiz misali önemsenmeli, korunmalı ve bunun için eğitici projeler üretilip uygulanmalıdır. Bunun için acele edilmeli, geçen her güne kayıp nazarıyla bakılmalıdır. Üsküdar’a, “Atı alan Üsküdar’ı geçti!” acısı yaşatılmamalıdır.

Herkesin belli bir yetki alanı var ve herkes yetkili olduğu alanlarda, bulunduğu yerin hakkını verme gayreti içinde olmak zorunda. Tarihî değeri olan bir camide görev yapan kişiler, meslekî bilgilerin haricinde, özellikle görev yaptıkları camilerin tarihi hakkında da malumat sahibi olmalı ve tebessümü bir mesleğe dönüştürmelidirler. Üzeri boyalarla ve tabelalarla kirletilmiş veya teknesine çöp atılmış çeşmeler, şahideleri kırılmış mezarlıklar, ardiye olarak kullanılan hazireler nasıl Üsküdar'a yakışmıyorsa, asık suratlar da yakışmıyor, hele kibir hiç yakışmıyor.

Cenap Şahabettin, "Eserine uzun ömür dileyen, uzun zaman sarf eder!" diyerek bir hakikatin altını çizer. Bu hakikati hatırlatabilecek bir zamanı kapsayan ve yaklaşık üç sene süren bir çalışma sonucunda ortaya çıkan bu kitap hazırlanırken, "Allah yardımcınız olsun, satırlar kaleminizden su gibi aksın," diye dua ederek dirayetime tazelik katan dostlarıma, maddî ve manevî hiçbir desteği esirgemeyen abilerime, basım aşamasında her türlü kolaylığı sağlayan Ötügen Neşriyat'ın yöneticilerine ve çalışanlarına şükranlarımı sunarım. En büyük teşekkür ise, hep arkamda durduğunu hissettiren eşime ve babaları ile oyun saatlerinden masumane fedakârlık yapan iki oğlumadır.

Kitaba konu olan mekân, Üsküdar gibi bir hayal belde ise, elbette bazı noksanların olması kaçınılmazdır. Güzellikler Üsküdar'ın kendisine, hata ve eksikler şahsıma aittir. Okuyucunun mazur görmesini, bir Üsküdarlıya yakışan olgunlukla, yani hoşgörüyü karşılamasını istirham ederim. İsmail Habib Sevük, "Yazanı ürküten, anlamayanın kabalığı değil, anlayanın dudak büküşüdür," der. Dudak büküş bir yana, eserin, Üsküdar sevdalılarının dudağında küçük tebessümler oluşturmasını temenni ederim.

Mayıs 2016 / Çamlıca

Sinan Yılmaz

ALTIN ŞEHİR ÜSKÜDAR

“Var ise aklın sana benden nasihat Vehbiya
Âlem eyle geçmeden vakt-i safa-yi Üsküdar”

Seyyid Vehbi

İSTANBUL BOĞAZI'nın Anadolu yakasında yer alan, yüzyıllardır Asya ile Avrupa arasındaki geçişte köprü başı vazifesini üstlenmiş olan ve bu yüzden de, “iki karanın el sıkıştığı yer” manasındaki “Mercü'l-Berreyn” olarak adlandırılan Üsküdar, Boğaziçi'nin güney kıyıları ile bu kıyılardan doğuya doğru uzanan iç kesimlere yayılmış bir ilçedir. Kandilli'den Harem'e kadar uzanan kıyı şeridi, genelde oldukça dardır. Kıyıların hemen gerisinden itibaren oldukça dik yamaçlar başlar ve bunun için Üsküdar, bünyesinde pek çok tepeyi barındırır. Bu tepelerin arasındaki vadiler boyunca akan pek çok dere ise, çoktan kuruyup gitmiş ve isimleri de çoğunlukla, bir semt ismine dönüşmüştür.

Tarih boyunca pek çok milletin hakimiyeti altında bulunan Üsküdar'ın, bilinen ilk ismi *Altın Şehir* manasına gelen *Khrisopolis*'tir. Bu ismin kaynağı ile alakalı ilk rivayete göre, Miken kralı Agamemnon'un oğlu olan Khrisen, burada öldüğü ve buraya gömüldüğü için, onun adına izafeten buraya *Khrisopolis* denmiştir. Bazı kaynaklar, burada ilk kez bir şehrin Khrisen tarafından kurulduğunu da ifade etmektedir. İkinci bir rivayete göre de, İranlılar buraya hakim oldukları dönemde, çevredeki pek çok yerden aldıkları vergileri burada toplamışlar ve ortaya çıkan zenginlik sonucunda da, beldenin adı *Khrisopolis* olmuştur. Aynı rivayetin başka versiyonunda ise, vergi toplayanlar Grekler, vergi ödeyenler ise Karadeniz'de ticaret yapan gemilerdir. Bu ikisinden farklı olarak, güneşin batarken şehrin ufuklarını sarıya boyaması sebebiyle, buraya *Altın Şehir* denmiş olabileceğini belirten kaynaklar da bulunmaktadır.

Üsküdar, *Khrisopolis* adını taşıdığı dönemlerde çok küçük bir kıyı kasabasıydı. İstanbul şehrinin kuruluşu ile ilgili anlatılan meşhur “Körler Ülkesi” efsanesinde, “kör” ithamına maruz kalan Kalkedonyalılar, bu kasabanın limanına demirleyen gemilerden vergi toplardı. Liman o dönemde, şimdilerde Üsküdar Meydanı olarak andığımız bölüme kadar sokulmaktaydı. Günümüzde bu meydanın en önemli süsü olan Mihrimah Sultan ve Yeni Valide camilerinin arasındaki sahaya, bir zamanlar gemiler yanaşırđı.

Üsküdar, Atinalılar ve İranlılardan başka, İstanbul'un fethi gayesi ile Arap Yarımadası'ndan gelen Emevi ve Abbasi ordularının kısa süreli egemenliklerine de sahne oldu. Bu ordular, şimdi üzerinde Karacaahmet Mezarlığı'nın bulunduğu geniş sahada konakladılar. 11. yüzyılda Üsküdar, bu sefer batıdan gelip, yolculuklarını doğuya doğru sürdüren Haçlı ordularının geçişine sahne oldu. Haçlılar, dördüncü seferleri olan 1204 yılında, İstanbul'da bir Latin Krallığı kurduğunda, Üsküdar da bu krallığın kısa süreli hakimiyetine girmiş oldu. Bu dönemde krallığın önde gelen isimlerinin konakladığı mekan ise, günümüze hiçbir izi ulaşamayan Eskutary Sarayı idi. Saray bu ismi, 11. yüzyılın başından itibaren bu bölgede görev yapan *skutary* askerlerinden almıştı. "Kalkanlı asker" manasına gelen *skutary* askerlerinden dolayı bu bölgenin adı Skutarium idi. İşte Üsküdar adının menşei de, kuvvetle muhtemel bu askerlere verilen *skutary* ismidir. Ermeni tarihçi Eremya Kômürçyan, kalkan manasına gelen 'skudum' sözcüğünün Grekçe karşılığının 'khrison' olduğunu belirterek, Skutarium ile, Üsküdar'ın daha önceki adı olan Khrisopolis arasında bir bağlantı olabileceğine dikkat çekmektedir.

Tarihçi Hammer'e göre ise, Üsküdar isminin menşei Farsça bir kelime olan *Astandar*'dir. Bu, İranlılar'ın postacı veya menzilhane manasında kullandıkları bir kelime olup zamanla Üsküdar'a dönüşmüştür. Evliya Çelebi ise, çoğu kez yaptığı gibi burada da farklı bir görüşle karşımıza çıkar ve Üsküdar'ın, "eski dar" ifadesinden dönüşerek ortaya çıktığını belirtir. Buradaki "dar", yer manasındadır ve Battal Gazi'nin halife ordusu ile buraya geldiği zaman, bu semti mekan edinmesine gönderme yapmaktadır.

Üsküdar, Bizans döneminde, bulunduğu konumun doğal sonucu olarak askeri ve ticari açıdan önemli bir merkezdi. Hem Arap orduları ile yapılan mücadeleler, hem Haçlı ordusunun burada da gerçekleştirdiği yağma, hem de Bizans'ın son dönemine damga vuran iç karışıklıklar sırasında çok büyük tahribatlar yaşadı. Bizans döneminde var olup, günümüzde de Üsküdar'ın bir süsü olabilen tek yapı, Kızkulesi'dir.

Malazgirt zaferi sonrasında, Türkiye Selçuklu Devleti'ni kuran Kutalmışoğlu Süleyman Şah, şimdi Bağdat Caddesi olarak adlandırdığımız yol üzerinden Üsküdar'a geldi. İstanbul'u dünya gözü ile izleyen, Ayasofya'ya dair hayalleri, bizatihi devasa kubbesini seyrederek kuran ilk ordu Süleyman Şah'ın ordusu oldu. Ancak bu geçici bir temaşaydı. Selçuklu döneminde, Üsküdar'da bir Türk hakimiyeti sağlanamadı. Bu hakimiyetin gerçekleşebilmesi için, Osmanlı Devletinin kurulması ve tahta ikinci padişah olan Orhan Bey'in geçmesi gerekiyordu. 1329 yılında Bizans ile yapılan ve Türkleri İstanbul'un sahibi yapacak sürecin en önemli basamaklarından biri olan Palekanon Sava-

şı'nın kazanılmasından sonra, Gebze'den Üsküdar'a kadar bütün kıyı şeridi Osmanlı'nın eline geçti. Üsküdar'ın bütünüyle Osmanlı hakimiyeti ile tanışması ise, büyük fetihten yaklaşık yüz yıl önce, 1352 yılında gerçekleşmiştir. Ancak bu yıl ile, İstanbul'un fethi arasındaki döneme tarihlenen herhangi bir Türk yapısının günümüze ulaşmamasından da anlaşılacağı gibi, Üsküdar'daki Türk hakimiyeti, büyük fetih ile beraber pekişmiştir.

Üsküdar, zaten mevcut olan ehemmiyetini, fetihten sonra da korudu ve hatta her geçen gün ziyadeleştirdi. Hiç şüphesiz, bunda en önemli etken, doğudan gelen veya doğuya giden kervanların muhakkak uğradığı bir durak olmasıydı. Ticaret yüzyıllar boyunca, Üsküdar'da akıp giden hayatın tam merkezindeki duruşunu hiç kaybetmedi. Başta Üsküdar Meydanı'ndaki Bit Pazarı olmak üzere pek çok pazar, Üsküdar'daki iktisadi hayatın canlılığına tazelik kattı. Farklı yüzyıllara tarihlenen çok sayıdaki han ve kervansaray, bu canlılığa lojistik destek sağlamayı hep sürdürdü.

Bütün bunlar olurken, camileri, dergahları, çeşmeleri, sebilleri, hamamları ve daha nice si ile hep ihya edildi ve kimilerinin "İstanbul'un Medine'si" olarak tanımladığı bir hayal belde, gerçeğin ta kendisi olarak Boğaz'ın bu pek hoş kıyısında arz-ı endam etmeye başladı. Bu beldenin hamurunda sevgi vardı, hoşgörü, sulh ve irfan vardı. İstanbul'un bazı zamanlarda tahammül sınırını zorlayan keşmekeşinden bunalanlar için sığınılacak bir liman hüviyeti, mekanı güzel kılan nice insanın çağrısı ve gizli daveti vardı. Bu davet öylesine içtendi ki, son nefes verildikten sonra bile, icabetten geri durulmadı ve böylelikle Üsküdar ufuklarını, en büyük Müslüman-Türk Mezarlığı olan Karacaahmet'in servileri kaplayıverdi. Artık Üsküdar, Yahya Kemal'in belirttiği gibi, gelip geçerken kendisini seyre dalan yolcuların, "Bu şehirde hayat bir murakabeye benziyor" diye tarif ettiği bir beldeye dönüşmüştü. Üsküdar, kimileri için ise, tıpkı Nezih Uzel'in belirttiği gibi Kâbe toprağıydı: "Üsküdar Kâbe toprağı... Eskiler kutsal makama kadar kesintisiz uzanan bu toprağa, bu yüzden derin bir saygı ile bağlanmışlar. Bu yüzden 'Büyük mezarlık' bu yakada kurulmuş."

Tıpkı, kendisi hakkında "onun bambaşka bir hali, edası var" yorumları yapılan insanlar gibi, Üsküdar'ın da, İstanbul'un kendisine pek de benzemeyen bambaşka bir havası vardı. Bu öylesine bir bambaşkalıktı ki, İstanbul'u gezip izlenimlerini kitaplaştıran pek çok seyyahın tespitlerine de yansımıştır. İstanbul anlatıldıktan sonra, sıra Üsküdar faslını aldığı anda, adeta kalem ağırlıyor ve üslup da anında değişmeye başlıyordu. Ahmet Yüksel Özemre, belki de bunun için, "Üsküdar her şeyden önce bir üsluptur, bir yaşam üslubu" diyerek bu başkalığın altını çizmiştir.

Fransız yazar Gerard de Nerval, 19. yüzyılın Üsküdar'ını anlatırken, beldeyi kesin çizgilerle İstanbul'dan, şu ifadeleri ile ayırmıştır:

“Üsküdar, Avrupa tarafında yer alan ve sakinleri çeşitli ırklardan olan İstanbul'dan daha fazla dini bütün Müslümanların şehri... Asyalı Üsküdar, eski örf ve adetleri hâlâ koruyor. Tanzimat elbisesi olan redingot, orada hemen hemen bilinmiyor. Yeşil veya beyaz sarık henüz ayak diretmeye devam ediyor. Bir kelime ile burası, İstanbul'un bir nevi 'Saint-Germaine'i. Evleri, çeşmeleri ve camileri daha bir eski üsluptan. İstanbul tarafında görülen sağlık tedbirlerini, yol yapımlarını ve yaya kaldırımlarını, atların çektiği arabalarda yapılan kadınlı erkekli gezintiler gibi yenilikleri, Üsküdarlılar genellikle bir tehlike olarak görüyor. Üsküdar, bir de yaşlı Müslümanların sığınağı. Bunlar, Avrupa Türkiye'sinin yakın bir gelecekte Hristiyanların kurbanı olmakta gecikmeyeceğine inanmışlar. Kendilerine, Anadolu toprağı üzerinde her türlü çekişmeden uzak bir mezarlık sağlamak istiyorlar. Onların kesin kanaatine göre Boğaziçi, iki dini ayıran sınır olacaktır.”

Osmanlı topraklarını 1877 yılında gezip görme şansı bulan İtalyan yazar Edmondo de Amicis ise, bir vapur yolculuğu esnasında, “İstanbul mu daha güzel, Üsküdar mı?” sorusu etrafında, arkadaşı ile giriştiği münakaşayı kaybettğini şu satırlarla itiraf etmiştir:

“...Bütün bu karanlık, şaşaalı Üsküdar'ın önünde kayboluyor. Yolcu yüklü bir vapurla Üsküdar'a giderken, arkadaşımın ben, bu sahilin mi, yoksa Haliç'in iki sahilinin mi daha güzel olduğu hususunda münakaşa ediyorduk. Yünk Üsküdar'ı tercih ediyordu, bense İstanbul'u. Fakat Üsküdar beni deniz tarafından yaklaşanla alay ediyormuş gibi görünen akla gelmez manzara değişiklikleriyle cezbediyordu. Marmara Denizi'nden bakınca, bir tepenin üstüne yayılmış büyük bir köyden başka bir şey değil. Haliç'ten bakınca, şehir gibi görünüyor. Lakin vapur Anadolu yakasının en ileriye uzanmış burnunu dolaşarak iskeleye doğru dümdüz gidince şehir genişleyip yükseliyor; binalarla örtülmüş tepeler birbiri arkasına gözüktüyor; vadilerden mahalleler çıkıyor, köşkler yüksek yerlerde dağılıyor; küçük evlerle baştan sona rengarenk boyanmış sahili göz alabilmesine uzanıyor; nereye gizlenebileceği anlaşılmayan büyük, tantanalı, tiyatroya benzeyen bir şehir, bir tiyatro perdesinin açılışında olduğu gibi hemen gözler önüne seriliyor ve neredeyse kaybolduğunu göreceğinizi düşünürken hayrete düşüp kalıyorsunuz.”

Tasvirin doğru yapılabilmesi için tetkikin de can gözüyle yapılması gerekiyor. Kabul etmek gerekir ki, ülkemizde kısıtlı bir süre misafir olan yabancı seyyahlar, bu noktada biz ev sahiplerinin ders çıkarması gereken anlatımların altına imza atmışlardır. Bizde bunu gerçekleştirebilenler ise, bu hayal beldeyi *Huzur*'un tam ortasına koymayı başaramış ve “*Üsküdar bir hazine idi. Bir türlü bitmiyordu.*” seslendirmesi ile, yaşadığımız yeri standart bir yeryüzü köşesi zannedenlerin karşısına en güzel bir itirazla çıkartan Ahmet Hamdi Tanpınar gibi müstesna şahsiyetler olmuştur.

Yerli bir ses, Haluk Şehsuvaroğlu ise, *Boğaziçi'ne Dair* söyleyeceği pek çok şeyin öncesinde, Üsküdar'ı şu güzelleme ile özetlemiştir:

“Üsküdar kıyılarından eski asırların haşmeti duyularak geçiliyor. Mihri-mah'ın önünde Mimar Sinan'ı hayal ediyorsunuz. Çeşme kitabelerinde ‘Üsküdar'ı ab-ı şirin eyledi’ diyen Nedim'i duyuyorsunuz. Meşhur hattatların yazılarına dalıyor, meçhul hakkakların mermeri oyuşlarındaki maharete şaşırıyorsunuz. Camilerde çiniler, ebedi bahar renkleriyle ışılıyor, tahtalara vurulmuş nakışların, yıldızların teravetinde yürümüş asırları unutuyorsunuz. Üsküdar, camilerinin medrese, şifahane, kervansaray ve kışlalarının çerçevesinden bütün güzelliği ile görünüyor.”

İşte, bu bütünde toplanmış güzelliğin semtlere dağıtılmış numunelerini tanıyabilmek iştiağı içinde olanlara; gülün kokusunu, yapraklarının tamamını tek tek koklayarak duymak isteyenlere olsun seslenişimiz: Buyrunuz efendim! Kapısını semt semt aralayan Üsküdar, bizleri bekliyor.

KAYNAKÇA

- Ahmet Hamdi Tanpınar-Huzur
Davut Hut-Üsküdar'da Tarihi Yer Adları ÜS-2
Edmondo de Amicis-İstanbul, (Çev.: Beynun Akyavaş)
Eremya Çelebi Kömürçiyen-17. Asır'da İstanbul (Yay. Haz.: Hrand D. Andreasyan)
Gerard de Nerval-Voyage en Orient (Doğuya Seyahat), Çev.: Muharrem Taşcıoğlu
Haluk Y. Şehsuvaroğlu-Boğaziçi'ne Dair
Mehmet Halit Bayrı-Yer Adları ve Yer Adlarına Bağlı Folklor Bilgileriyle İstanbul
Nezih Uzel-Dersaadetten İstanbul'a
Niyazi Ahmet Banoğlu-Tarihi ve Efsaneleriyle İstanbul Semtleri
Semavi Eyice-“İstanbul'un Mahalle ve Semt Adları Hakkında Bir Deneme”, Türkiye Mecmuası, Cilt: 14, 1965

ALTIN ŐEHİRİN KALBI

Aziz Mahmud Hüdai Hazretleri

I

HAZRETİ PİR

Üsküdar'ı anlatmak kolay değil. Bu işe cesaret edip “Vira Bismillah” diyebilmek de. Kolay olan tek şey var, ilk bahsin ne olacağına karar vermek. Bu belde, bir kitaba mevzu olacak ise, ilk sayfalar teberrüken Aziz Mahmud Hüdai Hazretleri'nin adı ile şereflendirilmelidir; tâ ki, sonraki sayfalar da bereket bulsun. Büyüklerimiz ne demiş: Bir beldeye adım attığında, önce oradaki gönül sultanının yanına gidecek ve oradaki misafirliğin için ruhsat alacaksın. Yaşıyorsa mekânına, ötelere kanatlanmışsa makamına.

Bakın rahmetli Ahmet Yüksel Özemre Hocamız, Hazret'in Üsküdar kültürünün en merkezinde oluşunu, hangi misalle bizlere taşıyor:

“Eski Üsküdar'da hamile olduğunu idrak eden bir hanımın ilk yaptığı şey, boy abdestini tazeleyerek Aziz Mahmûd Hüdai Hazretleri'nin türbesini ziyaret etmektir. Burada Hazret'in ruhaniyetine iltica edilerek Cenab-ı Hakk'dan, doğacak çocuğun eli-ayağı düzgün, eksiksiz, hayırlı bahtlı ve hayırlara vesile olması niyaz edilirdi. Böylelikle, doğacak çocuk Aziz Mahmûd Hüdai Hazretleri'nin ruhaniyetine tevdi edilmiş olurdu.”

Hüdai Hazretleri, 1541'de Şereflikoçhisar'da doğdu. Çocukluğu Sivrihisar'da geçti. Tahsiline burada başladıktan sonra İstanbul'a giderek Nazırzade Ramazan Efendi'den dersler aldı. Ramazan Efendi'nin Edirne'de müderrislik, Şam ve Mısır'da kadılık yaptığı günlerde Hüdai Hazretleri de hep hocasının yanındaydı. 1574'te, hocası Nazırzade ile Bursa'ya geldi. Üç sene Ferhadiye Medresesi'nde müderrislik yaptı. Daha sonra, hocasının vefatı ile Bursa kadılığına getirildi. Onun mana âlemindeki büyük yolculuğa başladığı yer de, Osmanlı'da manevi merkez olma özelliğini hâlâ korumakta olan bu şehir olacaktı. Burada manevi terakkisini gerçekleştirebilmek için Üftade Hazretlerine intisap etti.

Hüdayi Namı

Bir gün Üftade Hazretleri, müritleriyle beraber bir kır gezisine çıkmıştı. Emri üzerine bütün dervişler dağıldılar ve kırın en güzel yerlerini dolaşarak, şeyhlerine takdim etmek üzere çiçek topladılar. Talebelerin hepsi, güzel kokulu, güzel renkli çiçekler topladığı halde, Mahmud Efendi'nin elinde sadece sapı kırılmış, solgun bir çiçek vardı. Diğerlerinin ellerindeki buketleri sevinçle hocalarına takdiminden sonra, sıra Mahmud Efendi'ye geldi. O da boynunu bükerek bu solmaya yüz tutmuş çiçeği Üftade Hazretleri'ne takdim etti. Üftade Hazretleri, diğer müritlerin meraklı bakışları arasında sordu:

- Evladım! Herkes demet demet çiçek getirdiği halde sen niçin sapı kırık, solgun bir çiçek getirdin?

Mahmud Efendi, edeple başını öne eğerek cevap verdi:

- Efendim! Size ne takdim etsem azdır. Ancak hangi çiçeği koparmak için elimi uzattıysam, onu, Rabbini zikreder bir halde buldum. Gönlüm, onların bu zikirlerine mani olmaya razı gelmedi. Ben de elimdeki, zikrine devam edemeyen şu çiçeği getirmek zorunda kaldım.

Bu mana dolu cevaba son derece memnun olan Üftade Hazretleri'nin dilinden o anda:

- Hüdayi, Hüdayi... Evladım! Bundan sonra senin ismin Hüdayi olsun! Ey Hüdayi, bu kır gezisinden hakkıyla sen nasiplenmişsin, ifadeleri döküldü.

Böylece Kadı Mahmud Efendi, Hüdayi oluverdi. Zira O artık, kainatın ilahi sırlarına aşina olmuştu. Adeta kainat, kendisine sırlarını açan canlı bir kitaba dönüşmüştü. Bundan böyle Hüdayi diye anılan Kadı Mahmud Efendi, müstesna manevi mertebesine hürmeten "Aziz" sıfatının da eklenmesi ile Aziz Mahmud Hüdayi diye yad olundu.

Payitahta Teşrif

Hüdayi Hazretleri, "Oğlum, padişahlar rikabında yürüsün," duasını aldığı mürşidinin vefatından sonra Şeyhülislam Hoca Sadettin Efendi'nin delaletiyle İstanbul'a yerleşti. 90 sene kadar ömür süren Hüdayi Hazretleri, sekiz padişah devrini idrak etmiş ve hayatının İstanbul faslında, saltanat makamı ile daima kuvvetli bir irtibat içinde olmuştur. Osmanlı ülkesinde yaşanan ve içtimai bünyeyi ziyadesiyle sarsan iç çalkantıların ayyuka çıktığı zamanlarda, Hazretin dergahı hem devlet ricali, hem de halk için her zaman sığınılacak bir liman hüviyeti taşıyacaktır.

Aziz Mahmud Hüdayi Tekkesi Camii

İstanbul'a geldikten sonra ilk resmi görevi, 1594'te tayin edildiği Fatih Camii vaizliği olur. Hankahının inşasının tamamlandığı 1595 yılından sonra da, Fatih Camii'ndeki vazifesine dört yıl kadar devam eder. Fakat 1599 yılında, hankahın mescidine minber ilave edilmesinden sonra, vazifesini buraya nakleder. Böylece Fatih Camii'ndeki görevi, gerek yolunun uzaklığı ve gerekse diğer vazifelerinin yoğunluğu sebebiyle sona ermiş olur. Bunun yerine Üsküdar Mihrimah Sultan Camii'nde sadece perşembe günleri vaizlik görevi yapmaya başlar. Sultanahmet Camii'nin inşası 1617'de tamamlandıktan sonra, Hüdayi Hazretleri bu camide de her ayın ilk pazartesi günleri vaaz vermeyi kabul etmiştir.

Sarayla Münasebetleri

Saltanat makamının Hüdayi Hazretleri ile her zaman yakın münasebet içinde olduğunu belirtmiştik. Bu nokta itibariyle padişahlardan özellikle III. Murad, I. Ahmed, II. Osman ve IV. Murad'ı zikretmek gerekir.

Hüdayi Hazretleri'nin padişahlara gönderdiği mektuplarını ihtiva eden *Tezahir-i Hüdayi*'nin muhtevasından, bu mektupların çoğunun Sultan III. Murad'a gönderildiğinin anlaşılması, Hazret'in bu padişahla çok samimi bir alaka tesis ettiğini göstermektedir. Hüdayi Hazretleri bu dönemde ayrıca Ferhat Paşa komutasında çıkılan Tebriz Seferi'ne ordu imamı olarak katılmıştır.

Ancak I. Ahmed'in bu bahiste yeri bambaşkadır. 1603 yılında, daha 14 yaşındayken 14. Osmanlı padişahı olarak tahta çıkan ve 14 sene saltanat süren I. Ahmed'in, bir rüyasının tabirinden sonra Hüdayi Hazretleri'ne bağlanarak müridi olduğu rivayet edilir. I. Ahmed'in Üsküdar çarşısında Hüdayi Hazretleri'ni atına bindirerek rikabında (üzengisinin yanında) kısa bir süre yaya yürüdüğü, bunun üzerine Hazret'in "Bir padişahın seyis olmasını arzu etmezdim, şeyhimin emri yerini bulsun istedim," diyerek Üftade Hazretleri'nin duasının yerini bulduğunu söylediği çeşitli kaynaklarda ifade edilmiştir.

Bir başka rivayet de şu şekildedir: Hüdayi Hazretleri bir gün Topkapı Sarayı'ndayken namaz vakti yaklaşınca abdest almak için leğen ve ibrik ister. Padişah, suyu kendisi dökerek şeyhinin abdest almasına yardımcı olur. Bu sırada valide sultan da havlu elinde beklemekte, beklerken de içinden şu düşünceler geçmektedir:

- Allah'ın veli kullarının kerametleri olur. Şimdi Şeyh Efendi de bir keramet gösterse, ne güzel olurdu!

O sırada abdestini tamamlayan Hüdayi Hazretleri, Valide Sultan'a dönerek şunları söyler:

- Dünyanın en büyük devletinin hükümdarı, bir aciz kula abdest suyunu dökerken, validesi de elinde havlusunu hazır etmiş bekliyor. Bundan büyük keramet mi olur?

Sultanahmet Camii temeline Şeyhülislam Mehmed Efendi, Hüdayi Hazretleri, Sadrazam Kuyucu Murat Paşa ilk kazmayı vurmuşlar ve sonra padişah I. Ahmed, elindeki altın kazma ile terleyinceye kadar temel kazmıştır. Bu merasimde Hüdayi Hazretleri ve Abdülmecid Sivasi Hazretleri dua etmişler, o gün, daha önce belirttiğimiz gibi Hüdayi Hazretleri pazartesi günü vaizliğine, Abdülmecid Sivasi Hazretleri de cuma vaizliğine tayin olunmuşlardı. Cami

açıldığında ilk hutbeyi Hüdayi Hazretleri, ilk cuma vaazını da Sivasi Hazretleri vermiştir. Devrin, bu iki önemli gönül sultanı ile I. Ahmed arasında geçen şöyle bir hadise yaşandığı da rivayet edilir:

I. Ahmed, bir gün Aziz Mahmud Hüdayi Hazretleri'ne bir dünyalık hediye gönderir. Hüdayi Hazretleri ise hediyeyi kabul etmez, iade eder. Sultan bu duruma çok üzülür, ama niye almadığını da bilmediği için bir şey söyleyemez. Aynı hediyeyi bir diğer gönül sultanı olan Abdülmecid Sivasi Hazretleri'ne gönderir. Abdülmecid Sivasi hediyeyi kabul eder. Bunun üzerine I. Ahmed şöyle der:

- Efendim! Size gönderdiğim hediyeyi ilk önce Aziz Mahmud Hüdayi Hazretleri'ne göndermiştim, lakin o kabul buyurmamıştı.

Sivasi Hazretleri'nin cevabı gerçekten çok güzel:

- Hazreti Hüdayi bir ankadır. Anka kuşu laşeye tenezzül etmez.

Sultan Ahmed, ilerleyen günlerdeki bir ziyaretinde Hüdayi Hazretleri'ne şöyle der:

- Efendim! Sizin kabul buyurmadığınız hediyeyi Abdülmecid Efendi kabul buyurdu. Hikmeti nedir?

Hüdayi Hazretleri'nin verdiği cevap da müthiş:

- Sultanım! Abdülmecid Sivasi bir deryadır, bir okyanustur. Deryaya bir damlacık laşe düşmekle kirlenmez.

Sultan II. Osman, babası I. Ahmed'in ölümünde I. Mustafa'yı tahta çıkarıp kendisini üç ay saltanat makamından uzak bıraktığı gerekçesiyle Halil Paşa'yı azletmiş, o da Hüdayi tekkesine sığınmıştı. Durumu yakinen bilen Hüdayi Hazretleri, padişaha tavassutta bulunarak Halil Paşa ile arasını düzeltmiş, müteakiben de Halil Paşa, yeniden kaptan-ı deryalığa getirilmiştir. Osmanlı padişahları içinde belki de en acı ölümü yaşayan II. Osman'ın, kendisini bu feci akıbete götürecek sürecin başında, Hüdayi Hazretleri'nin tavsiyesine riayet etmemesi, belki de en büyük talihsizliği olmuştur.

IV. Murad da, özellikle saltanatının ilk yıllarında tebdil-i kıyafet ile Hüdayi dergahına gelerek dervişlerin arasına katılırdı. Zaten padişah olurken Eyüp'te yapılan merasimde kendisine, Hz. Ömer'in kılıcını kuşandıran da Aziz Mahmud Hüdayi Hazretleri olmuştur.

Celvetiye

Arapçada yerini, yurdunu, terk etmek manasına gelen Celvet kelimesi, tasavvuf istilahı olarak, kulun, Allah'ın sıfatları ile halvetten çıkışı ve Allah'ın varlığında yok oluşu anlamına gelmektedir.

Aslında Celvetiye'nin kurucusu olarak Aziz Mahmud Hüdayi gösterilse de, pir olarak Hüdayi Hazretleri'nin şeyhi Üftade Hazretleri'ni kabul etmek daha doğru olur. Aziz Mahmud Hüdayi'nin silsilesi, Hacı Bayram Veli'nin halifelerinden Akbıyık Sultan'a dayanır. Akbıyık Sultan, İstanbul Cankurtaran'daki meşhur camiye adını veren mutasavvıftır. Bu cami, Suriçi İstanbul'unda kibleye göre en ileri noktada bulunduğu için İmam'ü-l Mesacid (Mescidlerin Önderi) adını almıştır. Aziz Mahmud Hüdayi'nin silsilesini şu şekilde sıralayabiliriz: Hacı Bayram Veli, Akbıyık Sultan, Muk'ad (Kötürüm) Hızır Dede, Mehmed Muhyiddin Üftade ve Aziz Mahmud Hüdayi.

Üftade Hazretleri'nin silsilesi Hacı Bayram Veli Hazretleri'ne uzandığı için, Celvetiye, Bayramiye'nin bir kolu olarak da kabul edilebilir.

Hüdayi Hazretleri, kendilerine icazet verdiği 64 halife yetiştirmiş ve bunların 25 tanesini Anadolu'nun değişik yerlerine, 19 tanesini Rumeli bölgesine, 7 tanesini İstanbul merkezine, 10 tanesini de Suriye, Mısır ve Cezayir tarafına göndermiş ve o bölgelerde hizmet etmelerini sağlamıştır. Ama bu ekolün merkezi her zaman Üsküdar olmuş ve bu belde hep, Celvetiye ve Hazret'in adı ile beraber anılmıştır. Nitekim, Celvetiye yolunun kendi içinden filizlenen dört şube için mekan gene Üsküdar'dır. Bunlar, Selami Ali Efendi'nin kurduğu Selamiyye, Kütahyalı Ali Fenai'nin kurduğu Fenaiyye, Bandırmalızade Mustafa Haşim Babanın kurduğu Haşimiyye ve İsmail Hakkı Bursevi'nin kurduğu Hakkiyye'dir. Bu şubelerden ilk üçünün kurucusu Üsküdar'dan yetişmiştir. Dördüncü şubenin kurucusu İsmail Hakkı Hazretleri ise hayatının son bölümünü bütünüyle Bursa'da geçirip orada vefat etmiş olsa da, Üsküdar'ın Ahmediye semtinde üç sene kadar kalmış ve irşad hizmetlerinin yanı sıra pek çok eserini de burada kaleme almıştır.

Yeri gelmişken belirtelim ki, Tacettin İbrahim Hazretleri de Üftade Hazretleri'nin talebeleri arasındadır ve Ankara'da kendi adıyla anılan dergahı bugün de şehrin önemli ziyaretgahları arasındadır. Tacettin Dergahı, bilindiği gibi Mehmet Akif'in Ankara yıllarına ev sahipliği yapmış ve daha çok İstiklal Marşımızın kaleme alındığı yer olarak tanınmıştır.

Hüdayi Hazretleri'nin
Celvetiğe Has
13 Dilimli Tac-ı Şerifi

Eserleri

Hüdayi Hazretleri'nin çoğu Arapça olmak üzere 30'a yakın eseri bulunmaktadır. Bu eserlerin çoğunda tasavvuf adabına, Hz. Peygamber'in (ASM) hayatına, şemailine, tasavvufla ünsiyetinden dolayı kendisinde meydana gelen hallere yer vermiştir. Elbette ki bu eserlerin tümü tasavvuf tarihi ve edebiyatı açısından çok önemli eserlerdir.

Tasavvufta farklı boyutlarda yaşanan ruhi tecrübelerin başkalarına aktarılması meselesi her ekolde değişkenlik göstermiş ve tercihler farklı olmuştur. Hüdayi Hazretleri ise yaşadığı manevi halleri yazarak Celvetiyye ekolünde, tecessülilerin yazılması geleneğini başlatmış, kendisinden sonra birçok Celveti, yaşadıklarını kaleme almıştır. Hüdayi Hazretleri ile aynı asırda Hindistan'da yaşayan İmam-ı Rabbani Hazretleri de tasavvuf yolunda yaşadığı halleri eserlerinde genişçe anlatmış, kendisinden sonra onun yolunu izleyen birçok Müceddidiyye mensubu, bu geleneği sürdürerek manevi hallerini kayda geçirmiştir.

Hüdayi Hazretleri, gördüğü rüyaları *Vakı'at* isimli eserinde kaydetmiş, *Tecelliyat*'ta ise çoğunlukla uyanık iken nail olduğu ilham ve keşiflere yer vermiştir.

Hüdayi Hazretleri bizzat eserler kaleme aldığı gibi, bir de kütüphane tesis etmiştir. Vakfettiği kitaplar, Üsküdar'da Hacı Selim Ağa Kütüphanesi'nde okuyucularını beklemektedir.

Hazretin şiirlerini toplu halde bulabileceğimiz divanı incelendiğinde hem tekke edebiyatına, hem de divan edebiyatına vakıf olduğu göze çarpar. Şiirleri, onu aynı zamanda çağının Yunus Emre'si gibi görmemizi de sağlamaktadır. Mesela;

*"Neyleyim dünyayı
Bana Allah'ım gerek.
Gerekmez masıvayı
Bana Allah'ım gerek.*

*Ehl-i dünya, dünyada
Ehl-i ukba, ukbada
Her biri bir sevdada
Bana Allah'ım gerek.*

*Dertli, dermanın ister
Kullar, sultanın ister
Aşık, cananın ister
Bana Allah'ım gerek.”*

ya da

*“Ne halvetde ne celvetde
Ne kesretde ne vahdetde
Ne Tuba'da ne cennetde
Gönül eğlenmez eğlenmez”*

veyahut Ahmet Hamdi Tanpınar'ın o çok sevdiği:

*“Günler gelip geçmekte
Kuşlar gibi uçmaktalar”*

dizeleri, Yunus'la aynı deryalarda yüzdüğünün apaçık ilanı gibidir.

Başka bir şairin yazdığı şiire aynı kafiye ve uyakla karşılık vermeye nazire adı verilir. Hazret'in yazdığı

*“Diller aceb hayran olur
Esrar-ı zikrullah ile
Yollar beyim asan olur
Asar-ı zikrullah ile”*

şiiirine, I. Ahmed'in yazdığı şu nazire, bestelenip sıkça dinlenen bir ilahi olduğu için çok meşhur olmuştur:

*“Dil hanesi pür-nur olur
Envar-ı zikrullah ile
İklîm-i dil ma'mur olur
Mimar-ı zikrullah ile”*

Hem Lalezarların, Hem Denizcilerin Piri

Ebced hesabı ile Allah, hilal ve lale kelimelerinin aynı değeri taşıması, laleyi, Lafz-ı Celal'i temsil eder hale getirmiş, müminler de bu nedenle laleye ayrı bir önem vermiştir. Hatta, kadim ebrucular, teknelerinde laleyi resmedecekleri zaman, hattatların Lafz-ı Celal'i meşk ederken yaptıkları gibi, sanatlarını icraya, abdestlerini aldıktan sonra Besmele'yle başlardı. Lale tek soğandan, yalnızca bir dal ve tek bir çiçek verdiği için Allah'ın birliğini temsil eder ve görünüşü de tevhidin simgesi kabul edilen elif harfine benzetilirdi.

Hüdayi Hazretleri, belki de bu hususiyetlerinden dolayı İstanbul lalesinin yetiştirilmesinde de öncü olmuştur. Lale yetiştirilmesini teşvik ve tavsiye etmiş, bir anlamda İstanbul lalecilerinin piri kabul edilmiştir.

Osmanlı'da Çiçek Encümen-i Danişi, yani Çiçek Akademisi kurulmuştu. Yetiştirilen çiçekler bu meclise getirilir, kusursuz ve mükemmel bulunan çiçeklere isim verilir, ismi, özellikleri ve tohum sahibi listelere kaydedilirdi. Bu listelerden elde edilen bilgilere göre, Hüdayi Hazretlerinin "Mahmud Üsküdari" ismiyle kayıtlı 39 lalesi bulunmaktadır. Bu sayı, onun lale sevgisinin en müşahhas işaretidir. İsmine kayıtlı lalelerin bazılarının Alemsuz, Muazzam, Mor Mahmudi, Ab-ı Revan, Nazikter, Gülçin, Naz u Niyaz, Dilaram gibi nazenin isimleri vardır.

Osmanlı'da kendine has ritüelleri olan meslek gruplarının başında denizciler gelirdi. Hayatlarının çoğu hırçın dalgalar arasında geçen bu insanlar, belki de karayla temas içinde oldukları her anı şükür vesilesi olarak görür ve salimen dönüşün şükürü ile bir sonraki sefere ruhen hazır olabilmek için, bu ritüelleri vecd içinde ifa ederlerdi. Mesela İstanbul'a misafir olarak gelen denizciler, Ayasofya Camii'ne giderek, Hazreti Nuh'un gemisinin tahtalarından yapıldığına inanılan cümle kapısının altında iki rekat namaz kılar ve bir sonraki yolculukları için dua ederlerdi.

Bir zamanlar, Rumeli Hisarı'nın hemen yanında Durmuş Dede Tekkesi vardı. Durmuş Dede, Akkırmanlı bir Allah dostuydu ve memleketinden İstanbul'a gelerek Kayalar Tekkesi Şeyhi Ali Baba'nın terbiyesine girmişti. Durmuş Dede'nin bu yeni mekanını öğrenen Akkırmanlı denizciler, memleketlerinin bu namı büyüğünün bulunduğu sahile yanaşarak, payitahta getirdikleri zahire ve odunlardan kendisine hediye eder ve duasını isterlerdi. Akkırman'ın düşman eline geçmesine, Durmuş Dede'nin vefatına rağmen bu adet 20. yüz-

yıla kadar devam etmiş, Karadeniz'den gelen gemiler buraya erzak ve odun bırakma geleneklerini sürdürmüşlerdir.

Denizcilerin bir güzel adeti de nehr-i azizde yol alırken dört noktada yavaşlayarak, Boğaz'ın manevi sahibi olduğuna inandıkları zevata ihtiram göstermeleriydi. Anadolu Kavağı'ndan geçişte Yuşa Hazretleri, Sarıyer açıklarında Telli Baba, Beşiktaş'a yaklaşırken Yahya Efendi ve Üsküdar önlerinde Aziz Mahmud Hüdayi Hazretleri için Fatihalar okunur, dualar edilirdi. Hatta, bu geçişler esnasında yan yana dizilerek hep birlikte "Hey Ya Mevla" diye seslenişlerde buldukları ve bu seslenişin zamanla "heyamola" ifadesine dönüştüğü rivayet edilir.

Hazret'in en güzel menkıbelerinden biri de, Sultanahmet'teki vaazına gidebilmek için yaptığı Boğaz geçişidir. Hüdayi Hazretleri, fırtınanın suları şahlandırdığı, hiç kimsenin denize açılmadığı bu günde, kayıkçısı ile beraber denize açılmış ve onun geçtiği güzergah çarşaf gibi dupduru bir hâl almıştır. Üsküdar ile Sarayburnu arasındaki bu güzergah, o günden beri "Hüdayi Yolu" olarak adlandırılmaktadır.

KÜLLİYE

Hazret'i ziyarete niyetlendiğinizde, buraya gelebilmenin pek çok yolu var. Biz Üsküdar İskelesi'nden Ahmediye'ye doğru yürüyüp, Açık Türbe Sokağı'ndan yukarıya doğru çıkmayı tercih ediyoruz. Bu sokaktan yukarıya doğru çıkarken, solumuzda Gizlice Evliya Türbesi kalır. Bu açık türbe, evelden başka mezar taşlarının da bulunduğu bir hazire görünümündeydi. Şimdi ise, birkaç taş kalmış, onlar da yeşil renge boyanmıştır. Yola bakan kısmı, yeşil fayansla kaplı bir duvarla örülmüştür.

Eskiden hemen yanında, bu türbe ile aynı adı taşıyan bir tekke vardı ve de tekkenin şeyhleri aynı zamanda türbenin türbedarlığı vazifesini yürütüyorlardı. Bu türbenin yanında yer alan Yer Sarsan Baba'nın Türbesi ise günümüze ulaşmamıştır ve yerinde apartmanlar yükselmektedir. Hüdayi Hazretleri, "Burada ismi bilinmeyen fakat kerameti zahir olmuş gizli bir evliya medfundur," diyerek mezarın, "Gizlice Evliya" ismi ile anılmasına ve kabrinin üzerine de bir türbe yapılmasına vesile olmuştur. Hüdayi Hazretleri'nin, türbenin önünden her geçişinde, yüzünü kabre çevirerek, sağ elini de kalbine götürerek ihtiramda bulunduğu rivayet edilmiştir.

Sadrazam Halil Paşa

Gizlice Evliya Türbesi'nden birkaç adım sonra Aziz Mahmut Efendi Sokağı'na gelmiş oluruz. Burada karşımıza ilk çıkan eser türbe, çeşme ve sebilden oluşan bir yapılar topluluğudur. Banisi Sadrazam Halil Paşa'nın, II. Osman döneminde Hazret'in dergâhına sığınmak zorunda kaldığını belirtmiştik. Kendisi, aynı zamanda, kaptan-ı derya olduğu dönemde Beşiktaş ile Kabataş arasında, 8. yüzyılda İstanbul'u kuşatmaya gelen İslam ordularının gemilerini demirledikleri yer olduğu için Arap Limanı diye anılan koyu doldurtmak suretiyle, İstanbul'a *Dolmabahçe* adını kazandıran paşamızdır. Abisi de *Beylerbeyi* semtinin adına ilham veren Beylerbeyi Mehmet Paşa'dır. Türbe, çeşme, sebül üçlemesinin mimarı ise, Sultanahmet Camii'nin de mimarı olan Sedefkâr Mehmet Ağa'dır. Bu türbenin iç duvarları, bir zamanlar çok değerli çinilerle kaplıydı. Hatta kuvvetli bir ihtimalle, buradaki çiniler Sultanahmet Camii'nin çinilerinden artanlarla yapılmıştı. Türbelerin kapatılma kararı ile bu çinilerin buharlaşıp bilinmez diyarlara yol alma süreci de, ne yazık ki başlamış oldu.

Aslında burada yan yana iki türbe bulunmaktadır. Türbelerin önünde, etrafı yüksek bir duvarla çevrili geniş bir avlu vardır. Avlunun sağ köşesinde birkaç mezar taşından oluşan küçük bir hazire bulunur. Bu hazire, Halil Paşa tarafından tesis edilen Celveti Tekkesi'ne aittir. Paşa, kendisini, Aziz Mahmud Hüdayi Hazretleri'nin kapıcısı mesabesinde gördüğünden bu tekkeye *Kapıcı Tekkesi* adını vermişti. Ahşap olan tekke binası bir 19. yüzyıl yangını ile ortadan kalktı. İsmi, bahçenin hemen kuzey tarafındaki çıkmaz sokağa bıraktı. Bahçede ayrıca, nereden getirildiği bilinmeyen ve üzerinde Hz. İsa'yı (as) simgeleyen XP harflerinin yazılı olduğu bir Bizans sütun başlığı bulunduğu bilgisine sahibiz. Ancak, yıllardır bitmeyen bir restorasyon çalışması nedeniyle, bu bahçeye girmek ve bahsedilen başlığın günümüzde o bahçede durup durmadığını tespit etmek mümkün olmadı.

Sebilin üstüne oturtulmuş olan türbe, Halil Paşa'nın ismi ile anılır, ancak kendisi bu türbede medfun değildir. Kare planlı türbenin önünde, üç mermer sütunun taşıdığı üç kubbeli bir revak bulunmaktadır. Kemerli kapısı üzerinde "*İşlerinizde şaşırduğunuzda kabir ehlinde yardım isteyiniz*" mealindeki hadis-i şerif, Arapça olarak yazılmıştır. Halil Paşa, aslında burayı Hüdayi Hazretleri için yaptırmıştır. Ama Hazret, kendi tekkesine gömülmeyi arzu edince, Halil Paşa da bu görkemli türbeyi kendisine tahsis etmeyi edebe uygun bulmamış, Hüdayi Hazretleri'nin türbesinin alt tarafındaki küçük türbeye defnedilmeyi

Halil Paşa Türbesi, Sebili ve Çeşmesi

vasiyet etmiştir. Halil Paşa'nın yaptırdığı türbede üç kabir bulunmakta, ancak bu kabirlerde kimlerin medfun olduğu bilinmemektedir.

Buranın hemen üst tarafındaki türbe ise, paşanın oğlu Mahmut Bey'in türbesidir. İlk türbeden daha ileriki bir dönemde inşa edilen ikinci türbenin avlu-ya bakan yüzü ve kubbesi iki sıra tuğla ve bir sıra kesme taştan, sokağa bakan yüzü ise sadece kesme taştan yapılmıştır. Mahmut Bey Türbesi'nin yola bakan duvarında bulunan iki kuş evi maalesef kırılmış olup, dikkatli bakıldığında ancak kaideleri seçilebilmektedir. Bu türbede, Mahmut Bey'e ait olandan başka iki mezar daha bulunur. Biri Hüdayi Tekkesi şeyhlerinden olan Abdülhay Efendi'ye, üçüncüsü ise Abdülhay Efendi'nin oğluna aittir.

Klasik üslupta inşa edilen çeşmenin ayna taşı ve sivri kemerinin üzerinde birer çiçek kabartması bulunur. Meyilli bir araziye inşa edilen bu çeşmenin, yanındaki sebil gibi kitabesi yoktur. Tamamen kesme taştan inşa edilen sebilin bir kapısı ve iki penceresi bulunmaktadır. Buradan Ahmet Çelebi Camii'ne doğru